

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 3, 2010 [Назад](#) [Головна](#)

УДК: 353.2

Ю. Г. Королюк,
доцент,
кандидат фізико-математичних наук,
докторант, кафедра державного управління і менеджменту,
Національна академія державного управління при Президентіві України

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ЯК СКЛАДОВА РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

У роботі здійснено аналіз кластерного підходу як інструменту цільового управління економічними складовими регіональної соціально-економічної системи. Аналіз здійснено проектуванням по „горизонталі” з позицій ланцюгової моделі механізму державного управління та по „вертикалі” з позицій рівнів (місцевого, регіонального, загальнодержавного) суб’єктів регіональної політики.

Ключові слова: кластерний підхід, кластер, кластерна система, ціль, управлінські впливи, синергетичний ефект.

In this paper we have applied the cluster approach analysis as the economic by constituents purpose-oriented administration instrument of the regional social economic system. The analysis is conducted with the help of "horizontal" projection from the positions of the state administration mechanism chain model and of the "vertical" projection from the positions of the levels (local, regional, state) of the regional policy subjects.

Keywords: cluster approach, cluster, cluster system, purpose, administration influences, synergetic effect.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Концепція кластерного підходу не є новою для світової науково-практичної сфери в цілому та для України зокрема. Проте саме кластери, на сьогодні, доводять свою застосовність у якості інструменту спрямованого розвитку економіки регіону, посилення її конкурентоспроможності, побудови чи реструктуризації регіональних економічних підсистем, розв'язання територіальних соціальних проблем, проблем раціонального ресурсовикористання тощо. Із самого початку розвитку кластерний підхід активно розглядався із позицій його примінимості як складової регіонального управління. Актуальність управлінської інтерпретації кластерного підходу в умовах домінування посткейнсіанської теорії регіональної політики суттєво посилює його віднесення до „м'яких” регуляторно-інструментальних засобів впливу на об'єкти економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. В останні десятиліття теорії та методології кластерного підходу присвячена досить велика кількість робіт. Серед їх переліку варто відзначити праці зарубіжних вчених С. Дахмана, Є. Лімера, М. Портера, С. Розенфельда, Д. Сольє, І. Толенадо, Е. Дж. Фезера, В. Фельдмана, М. Енрайта та інш., в яких були сформовані його класичні поняття.

Вітчизняні вчені за останнє десятиліття активно продовжили розвиток основних ідей кластерного підходу із позицій використання його переваг в умовах української економічної та управлінської кон'юктур. На сьогодні суттєва кількість досліджень вчених регіоналістів у тій чи іншій мірі охоплює аспекти кластерного підходу. Зокрема, вклад у розвиток його ідей здійснили праці: О. Амоша, С. Бельтюкова, В. Белінської, В. Бесєдіна, З. Варналя, В. Гесця, О. Дейнека, М. Долішнього, В. Демченка, С. Дорогунцова, Б. Корецького, О. Лапко, І. Лукінова, І. Мартиняка, А. Павлука, А. Темченка, А. Турила, В. Хомякова, М. Якубовського та багато інших.

Однак, незважаючи на велику кількість робіт присвячених кластерному підходу, залишається невирішеною значна кількість питань, пов'язаних із його застосовністю як складової механізму регіонального управління. У даному аспекті, особливої важливості набуває аналіз принципів для управлінських систем категорій „ціль”, „управління”, „управлінський вплив”, „оцінка”, „рівні суб’єктів управління”, „контроль” тощо із позицій їх взаємоузгодженості та застосовності у рамках фундаментальних ідей кластерного підходу.

Метою роботи є аналіз кластерного підходу як інструменту цільового управління економічними складовими регіональної соціально-економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як зазначалось вище, кластерний підхід займає чільне місце у прикладній та науково-теоретичній базі світової науки. Найбільш важливим аспектом його використання є визнання кластерного підходу як ефективної та унікальної інструментальної категорії регіонального управління. Важко не погодитися із С.М. Блудовою [1], яка зазначає, що однією із переваг кластерного управління є посилення ролі економічних факторів і послаблення адміністративних.

Висвітленню гносеологічних аспектів понятійних категорій термінів „кластер”, „кластерне управління”, „кластерний підхід”, „регіональний кластер”, „промисловий кластер”, „регіональний промисловий кластер” тощо присвячена значна кількість робіт вітчизняних та закордонних вчених. Тому, у даному ракурсі,

уникаючи термінологічної деталізації, визначимося із загальним підходом до опису феномену „кластеру” у соціально-економічній системі (зокрема регіональній) та відобразимо ряд загальноприйнятих його властивостей як системного явища та об’єкту управління.

Відштовхнемося від загальновідомого визначення „кластеру”, приведеного класиком кластерного підходу М. Портером [2]: „кластер – це група географічно сусідніх взаємозалежних компаній і пов’язаних з ними організацій, які діють у певній сфері й характеризуються спільною діяльністю та взаємно доповнюють одна одну”. Продовжуючи опис феномену „кластеру”, слід відзначити застосування багатьма дослідниками системного підходу та його принципів. Зокрема, найчастіше наголошується на фундаментальній важливості окремої системної властивості „кластеру” – синергетичного ефекту. Приведемо визначення О.А. Коренчука [3, с. 7]: „кластер – це впорядкована сукупність стійко взаємопов’язаних організацій та окремих осіб, яка забезпечує в спільній діяльності досягнення позитивного синергетичного ефекту, що перевищує просту суму потенціалів його складових”. О.А. Коренчук, продовжуючи, зазначає ряд причин прояву синергетичного ефекту: „...виникає в результаті співробітництва й ефективного використання можливостей партнерів на тривалий період, поєднання кооперації й конкуренції, близькості споживача й виробника, мережевих ефектів і дифузії знань і вмінь за рахунок міграції персоналу і виділення бізнесу, де відсутні межі між секторами і видами діяльності...”. Значною схожістю характерна позиція ряду інших дослідників: визнання важливості максимального синергетичного ефекту кластеру як результату тісної взаємодії підприємств різних галузей [4], як результату концентрації фірм та їх взаємозалежності [5]. Не менш важливою є думка науковців стосовно наслідків прояву синергетичного ефекту для окремих підприємств та галузей: поява нової товарно-ринковою комбінації, вклад материнської компанії у новий товар (ринок), товарно-ринкові дії, що зможуть здійснити компанії внаслідок об’єднання [6, с. 136], збільшення доходу, зниження витрат, зменшення податкових відрахувань і зниження додаткових інвестицій [7], перетікання знань у кластері, приріст грошового потоку за рахунок об’єднання грошових потоків, що входять у кластер, спільне використання інфраструктурних об’єктів, зниження трансакційних витрат [8] тощо. Узагальнюючи причини і наслідки прояву синергетичного ефекту кластеру, варто погодитися із його універсальною економічною інтерпретацією: „синергетичний ефект в економіці характеризує можливість, в результаті об’єднання елементів, отримувати більший економічний ефект, ніж арифметична сума економічних ефектів від діяльності окремих елементів” [8].

Таким чином, „кластер” визначено як системне формування, основною цільовою властивістю якого є синергетичний ефект, отримання (прояв, досягнення) якого визначає мету діяльності кластерної системи (КС), її системоутворюючий чинник.

З іншого боку, визначаючи „кластер” у якості об’єкта управління, а „кластерний підхід” у якості складової механізми регіонального управління, спробуємо категорії управління пов’язані із даними поняттями спроекувати по „горизонталі”:

1) з позицій ланцюгової моделі механізму державного управління [9, с.7] „суспільні потреби → інтереси → цілі → рішення → управлінські впливи → результати → контроль”;

та по „вертикалі”:

2) з позицій рівнів (місцевого, регіонального, загальнодержавного) суб’єктів регіональної політики [10, с. 19].

§1. Оминаючи увагою дві перші ланки у ланцюговій моделі механізму державного управління, відмітимо, що чітке усвідомлення цілі у процесі управління кластером займає принципове місце, адже державне управління володіє процесуальним характером, що охоплює процеси цілевизначення, цілепокладання та цілездійснення [11, с.31]. Більше того, цілі державного управління повинні бути чіткими, прозорими і досяжними на базі наявних ресурсів [11, с.31]. Варто зазначити, що за своїм змістом мова йде про державне управління саме економічним об’єктом в умовах сучасної ринкової кон’юнктури, фактичний і дієвий прямий управлінський вплив на який є суттєво обмеженим. У даному ракурсі цілком прийнятною є позиція [1], згідно якої роль регіональних органів влади суттєва тільки на початкових етапах формування кластерів: в оцінці зовнішньоекономічного комплексу регіону, у виборі найбільш перспективних кластерів і їх формування, й обумовлена врахуванням інтересів регіонального розвитку, що не є пріоритетними для бізнесу. В подальшому роль регіональної влади скорочується (й зводиться до їх підтримки) та вступають в силу закони ринкової економіки, що стимулюють розвиток найбільш вигідних економічних формувань.

Підтвердження прикладної значущості описаної ролі суб’єктів органів державної влади по відношенню до об’єктів КС знаходить місце у значній кількості доробок вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, процесу виявлення перспективних кластерів та підтримці їх створення, приділено на сьогодні значну увагу. В підходах до ідентифікації КС домінує аналіз коефіцієнтів локалізації [12, 1, 13]. Окремі дослідники використовують модель „витрати-випуск” [14]. Проте, використовувати методики, здатні виявити або пріоритетні для регіону галузі, частка яких у його валовому регіональному продукті є суттєвою, або ідентифікувати уже стабільні виробничі кластери, що аж ніяк не може задовольнити потреби у виявленні неіснуючих або слабо проявлених КС, що володіють суттєвим синергетичним потенціалом.

Проблема виявлення перспективних КС є доволі складною задачею системного аналізу, і полягає „де-факто” у дослідженні неіснуючої системи. Більше того, мова йде про складну динамічну нелінійну відкриту соціально-економічну систему, елементи якої, переслідуючи власні цілі, пов’язані між собою та зовнішнім середовищем множиною функціонально-інформаційних та ресурсно-обмінних зв’язків. Фактично постає проблема розв’язку принаймні наступного ряду завдань:

- модельного синтезу КС шляхом відбору і виокремлення із наявних елементів регіональної соціально-економічної системи тих, що можуть бути включені у кластер;

- прогнозування поведінки станів КС на предмет прояву синергетичних властивостей.

Із врахуванням управлінських аспектів, мова йде про аналіз впливів зовнішнього середовища на предмет виявлення факторів, що сприятимуть розвитку КС.

Звичайно така постановка проблеми є доволі формалізованою та у значній мірі залежить від якісного і адекватного реалізованого моделювання КС. Проте, наявність добре систематизованої статистичної інформації Системи національних рахунків та розвиток прогресивних технологій аналізу даних, свідчать про її практичну здійсненність, чому є прикладом авторські дослідження при розв’язку схожого класу задач [15, 16]. Більш легшим і менш трудомістким підходом до виявлення перспективним КС є метод експертних оцінок. Проте, уникаючи аналізу недоліків експертного оцінювання, слід зауважити, що найбільш оптимальним варіантом повинно бути поєднання методу системного аналізу та експертних оцінок як взаємодоповнюючих підходів. При чому останній повинен визначати можливі КС, а системна модель давати відповіді про перспективи їх розвитку. Звісно можливі і поєднання із іншими підходами [17], проте можливості методик системного аналізу стосовно відображення інформаційної повноти аспектів розвитку та ефективності КС не мають конкуренції і тому повинні становити методологічний стержень зазначеного поєднання.

Повертаючись до цілі КС та її головного аспекту синергетичного ефекту, варто визначити, що його прояви до цього часу не знаходять однозначного визначення. Як свідчить досвід розвинутих країн, механізми коопераційного функціонування елементів успішних КС надзвичайно різноманітні, як і результуючий ефект їх діяльності. Узагальнюючим чинником залишається економічна оцінка (тут розуміється, як оцінка довірного покращення економічної діяльності елементів КС, що може бути відображено у вартісній формі) ефекту роботи кластеру, яка може і повинна виступати у вигляді чітко окресленої характеристики стану КС на

відміну від намагань описати та формалізувати прояв синергетичних ефектів, які досить часто характеризуються якісними критеріями (особливо проблемною є формалізація прояву інформаційно-інноваційних явищ в КС, популяризованих останнім часом у кластерному підході). Економічна інтерпретація діяльності КС у досить повній мірі визначає оцінку результативності та контролю ланцюгової моделі механізму державного управління. Більше того, актуальність оперативного та однозначного оцінювання стану КС посилюється проявами значних часових лагів (на думку авторів [17] – 3-5 років) у досягненні нею визначених цілей.

Фундаментальним підходом до управління довільної системи є визначення управлінських впливів, ініційованих суб'єктом управління з метою переводу зміни її стану на цільовий. Окремі аспекти даного питання у ракурсі управління КС в тій чи іншій мірі були висвітлені у вище наведеному матеріалі. Продовжуючи зазначимо, що суттєву роль відіграють непрямі впливи шляхом формування необхідних умов зовнішнього середовища. Сутність проблем впливів владних суб'єктів на поведінку КС володіє низкою особливостей:

- прояв обмежень „прямого”, „жорсткого” регулювання ринкових механізмів;
- складність об'єкта, „чим більш розвинуті об'єкти управлінської діяльності, тим сильніше й раціональніше виявляються їхні властивості, тим саме управління може бути „м'якшим” і зводиться тільки до управлінських впливів координаційного характеру” [11, с. 81];
- суттєвим впливом зовнішнього середовища на систему із проявами синергетичних ефектів [18];
- неможливістю нав'язати системі невластивні шляхи її розвитку.

Зазначене, знаходить своє відображення у характеристиці процесів управління кластерними формуваннями вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так визначаються дієкатегорії „активна підтримка”, „не заважати” [13]. З позицій впливів зовнішнього середовища на КС визнається принципова роль супутньої інфраструктури [19], у т.ч. дорожньої, інформаційної тощо. У процесі формування КС визнається вагома роль ініціативи „знизу”, коли самі учасники для покращення своєї конкурентоздатності приходять до необхідності об'єднання у кластер [20]. Пропонується одночасно розвивати усі кластери, оскільки усі вони можуть виявитися перспективними, і вирішити, який з них буде успішним, повинен ринок, а не рішення влади [20]. Вагома роль відводиться владному впливу на процеси інформаційного обміну учасників кластеру [17] тощо.

§2. Розглядаючи кластерний підхід з позицій рівнів суб'єктів регіональної політики, варто врахувати важливий для КС територіальний аспект, який визначає їх об'єкту підпорядкованість конкретному рівню. Окрім того, саме географічна близькість учасників кластеру постає загальновизнаною умовою його формування. Оминаючи аналіз аспектів позитивного впливу просторової близькості елементів системи, слід зазначити, що на сьогодні методик чіткого визначення територіальних меж КС немає. З одного боку, кордони кластеру повинні охопити достатній обсяг ресурсів, з іншого використати переваги близького взаєморозташування. У ракурсі територіально-адміністративного поділу України кордони КС, як правило, можуть визначатись межами однієї чи кількох областей. Проте, роль суб'єктів місцевих рівнів регіональної політики також вагома. Так, на думку авторів [17], кластер „повинен бути досить малим, щоб відчувати себе громадою”. Окрім того, „ядро кластеру” (т.з. полюс росту), як правило, обмежене розмірами одного-двох адміністративних районів і, до того ж, значна сукупність інформаційно-функціональних зв'язків учасників кластеру проходить через територію незначної кількості районів області.

Віднесенню об'єктів кластерного підходу до регіонального рівня суб'єктів регіональної політики сприяє надзвичайно поширена галузева інтерпретації КС вітчизняними та російськими вченими. Саме у даному аспекті діяльність та підтримка кластеру може бути легко координована із програмами регіонального розвитку. Галузева інтерпретація КС дозволяє ефективно узгоджувати управління кластером із загальнодержавним рівнем суб'єктів регіональної політики. Окрім того, дана особливість дозволяє класифікувати КС та аналізувати типові галузеві характеристики, особливості, прояви синергетичних ефектів. Хоча, варто визнати очевидну суттєву обмеженість галузевого підходу при описі та управлінні КС.

Окрім того, враховуючи системний підхід та, у його аспекті, роль впливу влади на КС опосередковано, через зовнішнє середовище цілком оптимальною є форма приналежності кластерного об'єкта до регіонального рівня. Самий такий рівень дозволяє ефективно та диференційовано керувати середовищем як основним чинником впливу на КС та адекватно оцінювати стан її розвитку.

Окремою особливістю проектування кластерного підходу на вертикальні рівні суб'єктів регіональної політики, слід визначити традиційне спрямування прояву ефекту роботи КС за межі регіональної соціально-економічної системи. Багато уваги в даному ракурсі приділено характеристиці зростання конкурентоспроможності учасників кластеру у порівнянні із зовнішнім ринковим середовищем. Це, у свою чергу, призводить до піднесення цілей розвитку КС на загальнодержавний рівень суб'єктів регіональної політики.

Висновки. На сьогодні, у якості результативної ознаки роботи кластеру багато дослідників визначають прояв синергетичного ефекту. Однак, прояв синергетичних властивостей кластерних систем за рядом об'єктивних причин не знаходять однозначного тлумачення і систематизації, що ускладнює їх інтерпретацію у якості цілей регіонального управління. Однак, системний підхід до розгляду кластерних систем дозволяє шляхом синтезу системної моделі аналізувати прояв синергетичних властивостей у якості ідентифікаційних ознак перспективності підтримки створення та розвитку майбутніх кластерів. Однією із альтернатив цілеформування та моніторингу проблемного стану кластерної системи є економічна оцінка (тут розуміється як оцінка довільного покращення економічної діяльності елементів кластерної системи, що може бути відображено у вартісній формі), актуальність якої посилюється проявами значних часових лагів у досягненні системою визначених станів. Територіальний аспект діяльності кластера визначає його об'єкту підпорядкованість регіональному рівню суб'єктів регіональної політики. Даній підпорядкованості сприяють умови адміністративно-територіального поділу України, популяризація галузевої спрямованості методів кластерного підходу, можливості ефективно та диференційовано керувати середовищем як основною формою „м'якого” впливу влади на учасників кластерних формувань.

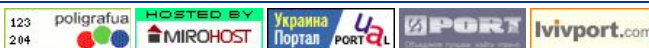
Як перспективи подальших досліджень слід розглядати, у рамках системного підходу та шляхом використання статистичної інформації Системи національних рахунків, прикладний системний аналіз механізмів та моделей ідентифікації перспективних регіональних кластерних систем, дослідження аспектів формалізації їх цілей, та ефективних управлінських підходів сприяння їх досягнення.

Список використаних джерел

1. Блудова С.Н. Региональные кластеры как способ управления внешнеэкономическим комплексом региона / С.Н. Блудова // Вестник СевКавГТУ, серия „Экономика”. – 2004. – №2 (13). – С. 142-148.
2. Портер М. Конкуренция [Пер. з англ.] / М. Портер. – М.: ИД „Вильямс”, 2000. – 496 с.
3. Коренчук А.А. Обеспечение конкурентоспособности региона на основе кластерного подхода: автореф. дис. на здобуття наук, степеня канд. екон. наук / А.А. Коренчук. – Академия экономики и предпринимательства Тамбовского государственного университета им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2008. – 24 с.
4. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади / А.П. Павлюк // Продуктивні сили України. – 2009. – № 1. – С. 105-114.

5. Rosenfeld, S.A. (1997) "Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development" / S.A. Rosenfeld // European Planning Studies. – v.5. – №1, PP. 3-23.
6. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. – СПб.: Питер-Пресс, 1999. – с. 416.
7. Гулин О. А. Статистический анализ ффективности и синергического эффекта в отраслевых корпорациях / Гулин О. А., Щедров В. И. // Экономика России: основные направления совершенствования: Сб. науч. трудов – М.: Консалтинг XXI век, 2003. – С. 57-61.
8. Хасанов Р. Х. Синергетический эффект кластера / Р. Х. Хасанов. // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3. – С. 284-289.
9. Сурмін Ю.П. Словник системного аналізу в державному управлінні / Сурмін Ю.П., Штика Л.Г., Бакуменко В.Д., Гогіна Л.М. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 148 с.
10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
11. А.Ф. Мельник Державне управління [підруч. за ред. А.Ф.Мельник] / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Расіна. – К.: Знання, 2009. – 582 с.
12. Корецкий Б. М. Домінантні напрями управління конкурентоспроможністю регіону на основі кластеризації його економіки / Б. М. Корецкий, А.Б. Клиновський // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. – 2008. – № 9. – С. 124-127.
13. Бачинина Ю.П. Кластеризация как возможность обеспечения конкурентоспособности нефтегазового региона // Нефтегазовое дело [Электронный ресурс]. – Электрон. журн. – Режим доступа до журн.: http://www.ogbus.ru/authors/Bachinina/Bachinina_1.pdf.
14. Е. М. Турганбаев Идентификация региональных индустриальных кластеров и оценка их структурного воздействия на экономику региона (на примере ВКО) / Е. М. Турганбаев, М. В. Козлова // Управление в социально-экономических системах. – №25. –2009. – С. 139–178.
15. Оболенський О.Ю. Модель регіональної соціально-економічної системи як інструмент аналізу та управління регіональним розвитком / Оболенський О.Ю., Королюк Ю.Г. // Економіка та держава. – №1. – 2010.
16. Ю.Г. Королюк Міжрегіональна взаємодія у контексті регулювання соціально-економічним розвитком регіону: системний підхід / Королюк Ю.Г. // Статистика України. – №2. – 2009. – С. 102-107.
17. Посібник з кластерного розвитку.- К.: Консорціум GFA, 2006.- 38 с.
18. Клебанова Т.С. Моделирование экономической динамики / Клебанова Т.С. – Харьков: Инжек. – 2005. – с. 244.
19. Кофанова О.Г. Формирование и государственное регулирование развития кластеров в экономике регионов (на примере Краснодарского края) : автореф. дис. на здобуття наук, степеня канд. екон. наук / О.Г. Кофанова. – Кубанский государственный технологический университет. – Краснодар, 2008. – 25 с.
20. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития / Цихан Т.В. // Теория и практики управления. – 2003. – № 5. – С. 6– 17.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"